

The implementation of programs of physical culture and recreation classes, based on stimulating motivation for systematic aerobic exercises, will help to attract senior students to physical education, as well as to increase their motor activity.

Key words: *physical activity, moving activity, senior students, physical culture, schoolgirls.*

УДК 378.22:378.4(477) «.../1917»

Ірина Таможська

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ORCID 0000-0003-0865-2380

DOI 10.24139/2312-5993/2018.05/352-360

РОЛЬ МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОЇ ОСВІТИ У ВИРІШЕННІ КАДРОВИХ ПИТАНЬ У ДОРЕВОЛЮЦІЙНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

У статті відзначена роль Міністерства народної освіти у сприянні збільшенню чисельності приват-доцентів в університетах України дореволюційної доби. Висвітлено питання законодавчого забезпечення роботи приват-доцентів. Акцентовано увагу на тому, що Міністерство народної освіти видало низку циркулярів, що уточнювали технологію призначення приват-доцентів, їхні права та обов'язки, а також сферу науково-педагогічної діяльності, характер стосунків зі штатними викладачами, методи оцінки якості викладання, визначення розмірів винагороди тощо. Підкреслено, що Міністерство народної освіти здійснювало контроль за діяльністю університетів, щоб уникнути конфліктних ситуацій на місцях, які б могли гальмувати зростання чисельності приват-доцентів.

Ключові слова: *Університет Св. Володимира, Харківський та Новоросійський університети, Міністерство народної освіти, кадрові питання, приват-доценти.*

Постановка проблеми. Пошук найбільш ефективних шляхів реформування сучасної системи вищої освіти в Україні потребує врахування історичного досвіду практики управлінської діяльності Міністерства народної освіти у вирішенні кадрових питань в Університеті Св. Володимира, Харківському та Новоросійському університетах другої половини XIX – початку XX століття та його критичного осмислення.

Аналіз останніх досліджень. Еволюцію науково-педагогічних кадрів в університетах дореволюційної України вивчали такі вчені, як П. С. Берзін, Н. В. Давидова, Н. М. Дем'яненко, А. П. Дмитренко, І. С. Даценко, Г. В. Додонова, З. І. Зайцева, Г. Касьянов, І. В. Костенко, О. Є. Іванов, І. І. Киричок, В. Г. Кремень, С. М. Куліш, Н. М. Левицька, О. Є. Музичко, С. І. Посохов, І. Ю. Регейло, Г. В. Самойленко, С. П. Стельмах, С. Г. Черняк, М. О. Шип та інші. Перебіг наукових та особистісних конфліктів у викладацькому середовищі висвітлювали такі автори, як О. В. Антощенко, О. О. Вішленкова, Г. У. Мост, Т. М. Попова, С. І. Посохов, О. В. Свешніков та інші. Проте практика управлінської діяльності Міністерства народної освіти у вирішенні кадрових питань дореволюційними університетами України не здобула достатнього наукового осмислення.

Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити практику управлінської діяльності Міністерства народної освіти у вирішенні кадрових питань дореволюційними університетами України.

Методи дослідження. Під час наукового дослідження використовувалися загальнонаукові (історіографічний аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння) та історико-логічний методи.

Виклад основного матеріалу. За правилами університетського Статуту 1884 року, приват-доцентами могли бути магістранти (особи, які склали іспити, але не захистили дисертації), особи з ученими ступенями, професори вищих навчальних закладів, відомі вчені. Останні три категорії не проводили пробних лекцій. Претендувати на професорську кафедру приват-доцент міг через 3 роки, але скоротити цей термін Міністерство народної освіти могло на прохання факультету чи попечителя начального округу. Посада доцента була скасована (доценти фактично виконували функції ад'юнкт-професорів). Ті з них, що здобули визнання своїми науковими працями й педагогічним талантом, були переведені в екстраординарні професори. При цьому їх зобов'язали захистити докторські дисертації для подальшого отримання звання ординарного професора. Решту доцентів вивели поза штат, і вони проводили заняття як приват-доценти, але протягом 2 років одержували доцентську платню й зберігали свої права [10, с. 28–32; 3, с. 5].

У жовтні 1885 р. Університетом Св. Володимира було порушено питання щодо надання приват-доцентами програм навчальних дисциплін. Ректор М. К. Ренненкампф зауважив, що докладні програми навчальних предметів для професорів обов'язкові, тому їх треба складати також приват-доцентам. Утім, Міністерство народної освіти рекомендувало від приват-доцентів не вимагати програм. У грудні 1885 р. міністр народної освіти І. Д. Делянов підписав інструкцію, у якій деталізувалися умови зарахування кандидатів на посаду приват-доцента. Якщо мова йшла про магістра чи доктора, вони зараховувалися без будь-якої перевірки чи голосування. Такі особи не чекали вакансій і мали право запропонувати вести свій навчальний курс, де вони демонстрували здатність вирішувати педагогічні проблеми, використовуючи набуті знання й уміння, а також професійний та особистісний досвід. Як зауважив міністр, надзвичайно важливо мати достатню чисельність приват-доцентів на медичних факультетах, адже там навчалася велика кількість студентів, а викладання медичних дисциплін передбачає проведення великої кількості практичних занять [5, а. 17–18, 25–28].

Міністерство народної освіти постійно контролювало, щоб на місцях не виникало жодних колізій, що могли б гальмувати зростання чисельності приват-доцентури в Університеті Св. Володимира, Харківському та Новоросійському університетах. Коли стало відомо, що в Університеті Св. Володимира на вступних і пробних лекціях приват-доцентів, а також професорів часто були присутніми сторонні особи, попечитель Київського

навчального округу в листі від 2 листопада 1887 р. до ректора університету вказав на неприпустимість таких ситуацій. Недоречним він назвав голосне схвалення чи осуд студентами змісту лекції. Звернув увагу на те, що право бути присутніми на лекціях магістрів, які пізніше стануть приват-доцентами, мали лише викладачі даного факультету [4, а. 1–2].

Протягом 1885–1889 рр. Міністерство народної освіти, ураховуючи неоднозначні погляди університетської спільноти на впровадження інституту приват-доцентури в дореволюційних університетах України, а також існування прогалин у змісті Статуту 1884 р., видало низку циркулярів, що уточнювали процедуру призначення приват-доцентів, їхнє місце в університетській ієрархії. 10 травня 1885 року було вирішено вести формулярні списки приват-доцентів, що фактично знімало з них статус «сторонніх викладачів». 25 травня Міністерство народної освіти «розвіяло» тривогу медичних факультетів, які боялися великого напливу приват-доцентів. Воно заборонило застосовувати не вказані у Статуті заходи щодо блокування тих докторів медицини, які бажали стати приват-доцентами. Рекомендувалося відсіювати лише тих, що переслідували не науково-педагогічні цілі. 14 листопада вийшла постанова, яка забороняла вимагати від приват-доцентів програм навчальних курсів. Адже вони не повинні були обмежуватися під час викладання; досить надати чітку і зрозумілу назву дисципліни. Потім 8 грудня 1885 року вийшли «Правила о приват-доцентах», у яких уточнено процедуру їхнього затвердження, порядок допуску до читання лекцій, оцінку якості викладання, визначення рівня оплати, становище в університетському середовищі, права та обов'язки. Зокрема, говорилося, що професори повинні надати приват-доцентам можливість користуватися лабораторіями, навчальними кабінетами, навчальними посібниками. Якщо цього не відбувалося, від факультету вимагалася пояснювальна записка і проблема вирішувалася в Міністерстві народної освіти. Лише попечитель дозволяв приват-доцентам викладати ті дисципліни, де вимагалися досліди, експерименти, тобто у природничих та медичних науках. Ректор і декани зобов'язані слідкувати, щоб стосунки між приват-доцентами та штатними викладачами, особливо при розподілі годин навчальних занять, аудиторій не сприяли конфліктним ситуаціям. Приват-доценту, який читав лекції на вакантній кафедрі, дозволялося платити половину ставки ординарного професора. Якщо викладання інших приват-доцентів «виявилось особливо корисним», їм виплачували певну суму як заохочення [7, с. 143, 185–191].

Міністерство народної освіти з неприкритою роздратованістю ставилося до будь-якої критики нового Статуту. Так, у травні 1886 року там дізналися, що проф. П. П. Алексєєв часто висловлював «несочувствие своё к установленному новым университетским Уставом порядку, позволяя себе при этом, ... нерасположение» і до наказів Міністерства народної

освіти. Чиновники рекомендували якнайшвидше звільнити його після 25-річної служби, а якщо й залишити – то на один рік [13, а. 6–7]. Через 11 років міністр народної освіти І. Д. Делянов звідкись дізнався, начебто 8 листопада 1897 року проф. В. Д. Орлов дозволив собі «непристойні вирази» щодо змісту Статуту. Розслідування показало, що таке повідомлення було помилковим [8, а. 12–13].

Уже до початку 1886 р. в шести університетах Російської імперії, до якої входили й Харківський, Новоросійський та Університет Св. Володимира, налічувалося 154 приват-доценти, а через 3 роки – 255. У Міністерстві народної освіти зробили висновок: приват-доценти «починають набувати значення в наших університетах». Найбільше приват-доцентів було на медичних факультетах, де вони, як правило, мали докторські ступені. На свій страх і ризик оголошували викладання необов'язкових навчальних курсів, працюючи часто лише за гонорар [1, с. 11–12; 2, с. 16]. В Університеті Св. Володимира, Харківському та Новоросійському університетах приват-доценти, як правило, вели спецкурси (по 2–3 лекції щотижня) з невеликою кількістю слухачів. Ті з них, що читали обов'язкові навчальні курси, виконували таке доручення не один рік, а значно більше – по 10 і більше років. Це перетворювало їх фактично на штатних доцентів. Викладачів все одно не вистачало, тому поза штатом на кафедрах університету працювали до 20 % професорів [14, с. 15–16].

Через 12 років після циркуляру від 8 грудня 1885 року «Правила о приват-доцентах» Міністерству народної освіти довелося знову уточнювати порядок призначення приват-доцентів. Справа в тому, що від керівництва Університету Св. Володимира, Харківського та Новоросійського університетів надходили численні пропозиції щодо більш жорсткої перевірки наукових і педагогічних якостей осіб, що претендували на цю посаду. Деякі декани скаржилися на невиконання приват-доцентами розпоряджень факультетів. Через те, що приват-доцентам, які вели необов'язкові навчальні курси, винагороду видавали в кінці півріччя або навчального року, вони знаходили додатковий заробіток або покидали університет. 12 травня 1898 року Міністерство народної освіти у своєму циркулярі № 11609 повідомило попечителів навчальних округів, що правила зараховування приват-доцентів залишаться незмінними. Щодо тих, які ігнорують розпорядження факультетів, рекомендувалося посилити контроль, звільняти, якщо хтось із них півроку не проводив занять зі студентами [6, с. 166–168].

Початківцям-«приватам» Міністерство народної освіти радило доручати тільки спецкурси, зміст яких не входив до складу загальних екзаменаційних вимог. Лише в крайньому випадку, при відсутності професора, приват-доцентам можна було вести загальні курси, але якщо вони достатньо досвідчені. У листі до міністра народної освіти І. Д. Делянова (певно, 1888 р., автор – М. Бугаєв) говорилося, що «один

інститут приват-доцентури не в змозі цілком забезпечити університети» за умов, що існують у системі освіти. Країна відстала від Заходу з оснащення лабораторій та кабінетів. Крім того, краще готувати, як він уважав, насамперед ученого, а не професора [11, а. 47 зв., 65–67 зв.].

Під час наради професорів університетів Російської імперії, організованої у січні 1906 року Міністерством народної освіти, були присутніми й представники від Університету Св. Володимира, Харківського та Новоросійського університетів. На нараді підвели своєрідні підсумки існування приват-доцентури за майже 43 роки. Протягом 20 років після прийняття Статуту 1863 р. чисельність приват-доцентів зростала надто повільно. Причиною такого стану назвали нестачу спецкоштів в університетах, небажання мати значну кількість приват-доцентів, майже повну відсутність тих, що працювали без оплати. Приват-доценти фактично залишалися лише тьюторами. Характеризуючи їхнє становище на початку ХХ ст., деякі професори висловлювалися вкрай песимістично: приват-доцентура «у стані повної дезорганізації», приват-доценти – ні старші, ні молодші викладачі, а сторонні особи, «гості». Не маючи чітких обов'язків, вони не могли мати й певних прав, хоча насправді ці права були прописані у Статуті 1884 р. Приват-доцентів, що вели за дорученням факультетів обов'язкові навчальні курси, заявили учасники наради, взагалі не повинно бути, бо це «аномальне явище». Пропонували ліквідувати вчений ступінь магістра й відновити посаду штатного доцента. Але, урахувавши значну кількість вакантних кафедр, протягом 10 років дозволити досвідченим приват-доцентам вести обов'язкові навчальні курси. Необхідно, щоб оплата таких осіб (вони ведуть, як правило, по 5–6 годин занять щотижня) не була нижча хоча б за 1200–1500 руб. на рік. Деякі університети вважали за необхідне виплачувати їм по 2 тис. руб., хоча навіть нижчі суми важко було забезпечити, бо Міністерство народної освіти часто не додавало потрібних грошей. Учасники наради не зійшлися на питанні: приват-доцентами можуть бути тільки магістри чи доктори наук? 25 учасників наради заявили: вимагати від них лише вченого ступеня доктора, для 21 – досить, щоб були докторантами, лише п'ятеро погоджувалися на звання кандидата.

Після обговорення чотирьох проектів, які містили чітке формулювання посади приват-доцента, прийняли проект проф. Є. В. Васьковського з Новоросійського університету. У ньому говорилося: «Приват-доценти мають право читати лекції й вести практичні заняття, користуючись аудиторіями за вказівками факультету, а навчально-допоміжними установами – за погодженням із їхніми завідуючими». Є. В. Васьковський та професор-історик М. М. Бубнов поставили вимогу: не вживати до статусу «приват-доцент» поняття «звання», тому що воно означає лише посаду [9, с. 176–197, 270–275]. Народа запропонувала новий проект Статуту.

Протягом 1908–1909 рр. у Міністерстві народної освіти під керівництвом Г. К. Ульянова було розроблено черговий проект університетського Статуту. Після того, як його схвалила Рада міністрів, О. М. Шварц виніс проект на розгляд Державної думи третього скликання. Коли стало ясно, що більшість університетів цей документ не схвалює, Статут так і залишився у травні 1910 р. проектом під назвою «Об университете и штатах Императорских Российских университетов» [1, с. 176]. Неможливо погодитися з його висновком: «...приват-доцентура внесла до університетського життя переважно негативні начала». Міністр народної освіти звинуватив професуру: начебто побоюючись конкуренції, вона ставилася до кандидатів на посади приват-доцентів поблажливо, надаючи право викладання незрілим до науково-педагогічної діяльності особам. Хоча він мав рацію, коли говорив, що приват-доценти мали значне навчальне навантаження, іноді працювали за сумісництвом, не маючи часу для підготовки дисертацій. Але ж це не їхня провина, а біда тодішньої вищої школи Російської імперії: посадові оклади в університетах залишалися незмінними з 1863 до 1909 р. [12, с. 10–11].

Незважаючи на військові дії, у червні 1915 р. у Петрограді під егідою Міністерства народної освіти 9 днів працювала нарада за участю попечителів навчальних округів, ректорів 9 університетів і частини професури, зокрема й Університету Св. Володимира, Харківського та Новоросійського університетів. Дискусійними виявилось досить багато питань. 18 членів наради були за те, щоб і приват-доценти обов'язково мали докторський ступінь, а якщо з'являться помічники професорів, від них не будуть вимагати такого диплома. Вісім осіб не підтримали вимогу докторського ступеня для приват-доцентів, тому що це суперечило самому принципів приват-доцентури. Майже не викликала заперечень пропозиція: щоб одержати професорську кафедру, необхідно не менше 2 років працювати доцентом або приват-доцентом. Усі погодилися з уточненням у § 111 питання щодо виплати винагороди приват-доцентам. Там говорилося, що приват-доценти, які вели заняття за дорученням факультетів, «можуть її одержувати». Домовилися виключити слово «можуть», тому що за доручену працю необхідно платити. Лише проф. М. М. Новіков був за те, щоб приват-доцент складав своє звання лише тоді, коли протягом навчального року не вів занять. Більшість уважала за необхідне залишити термін у півріччя.

Жоден із 4 проектів університетського Статуту, які розроблялися з початку ХХ ст., не набрав чинності. А науково-педагогічна реальність початку 1917 р. примусила Міністерство народної освіти 7 квітня знову дати дозвіл на обрання магістрів виконуючими обов'язки екстраординарних та ординарних професорів. 17 червня 1917 р. жалування приват-доцентам встановлено в розмірі 2400 руб. щорічно. Приват-доценти з трирічним стажем науково-педагогічної роботи з 24 липня мали право стати штатними доцентами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати наукового пошуку засвідчили, що Міністерство народної освіти у своїй діяльності керувалося Статутами та циркулярами, у межах своїх повноважень координувало роботу Університету Св. Володимира, Харківського та Новоросійського університетів щодо рішення кадрових питань.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні технології пошуку та відбору осіб на посади приват-доцентів у дореволюційних університетах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Извлечение из всеподданнейшего отчета министра народного просвещения за 1885 год.* (1890). СПб.: Тип. А. Катанского и К^о (*Abstract from the Minister's loyal report of Education in 1885.* (1890). St. Petersburg: Publishing house of A. Katanskiy and Co.).

2. *Извлечение из всеподданнейшего отчета министра народного просвещения за 1888 и 1889 годы.* (1893). СПб.: Тип. А. Катанского и К. (*Abstract from the Minister's loyal report of Education in 1888 and 1889.* (1893). St. Petersburg: Publishing house of A. Katansky and Co.).

3. *Именной высочайший указ «О приведении в действие общего Устава и временных штатов Императорских Российских университетов».* (1884). СПб.: В Сенат. тип. (*Imperial Edict of names "Actuation of the general statute and temporary staffs in the Russian Universities".* (1884). St. Petersburg: Publishing house of Senate).

4. *По вопросу о праве посещения гг. профессорами и студентами Университета Святого Владимира первых и пробных лекций вновь назначаемых профессоров и лиц, ищущих звания приват-доцентов.* ЦДІАК України. ф. 707, оп. 87, спр. 6786, 10 арк. (*In regards to visiting rights by professors and students in the St. Vladimir University of the first and test lectures of the newly appointed professors and persons seeking the degree of private docents.* CSHAK of Ukraine, f. 707, descr. 87, case 6786, 10 sheets).

5. *Приват-доценты по Уставу Университетскому 23 августа 1884 г. и о поручении им преподавания по вакантным кафедрам.* ЦДІАК України. ф. 707, оп. 87, спр. 6700, 55 арк. (*Private-docents under the University Statute on August 23, 1884 and about their instructing to teach by vacant departments.* CSHAK of Ukraine, f. 707, descr. 87, case 6700, 55 sheets).

6. *Профессорско-преподавательский корпус российских университетов 1884 – 1917 гг.: Исследования и документы.* (2012). Научн. ред. М. В. Грибовский, С. Ф. Фоминых. Томск: Изд-во Томского ун-та (*Academic staff in the Russian universities in 1884-1917: Research and documents.* (2012). M. V. Gribovsky, S. F. Fominykh (Eds.). Tomsk: Publishing house of Tomsk University).

7. *Сборник постановлений и распоряжений начальства по Университету Святого Владимира и прочим русским университетам с 1878 по 1891 год включительно (составил архивариус Университета Св. Владимира В. И. Клопотовский).* (1891). К.: В универс. тип. (*Collection of decrees and orders by the authorities of the University of St. Vladimir and other Russian universities from 1878 to 1891 (made by the archivist in the University of St. Vladimir V. I. Klopotovskii).* (1891). K.: University publishing house).

8. *С секретными бумагами, относящимися к разным вопросам и предписаниям.* ЦДІАК України. ф. 707, оп. 262, спр. 10, 15 арк. (*With secret papers relating to the various issues and regulations.* CSHAK of Ukraine, f. 707, descr. 262. case 10, 15 sheets).

9. Труды совещания профессоров по университетской реформе, образованного при Министерстве народного просвещения под председательством Министра Графа И. И. Толстого в январе 1906 г. (1906). СПб.: Тип. А. М. Менделевича (*Papers of the professors' meeting on university reform, formed under the Ministry of Public Education under the chairmanship of the Minister Count I. Tolstoy in January 1906.* (1906). St. Petersburg: Publishing house of A. Mendelevich).

10. Общий Устав Императорских Российских университетов 1884 года. (1904). Харьков: В Универс. тип. (*General Statute in the Imperial Russian Universities in 1884.* (1904). Kharkov: In the University publishing house).

11. О разъяснении некоторых вопросов, касающихся нового университетского устава 1884 года. РДІА в СПб., ф. 733, оп. 150, спр. 386, 304 арк. (*About explanation of some questions concerning the new university statute in 1884.* RSHA in St. Petersburg, f. 733, descr. 150, case 386, 304 sheets).

12. Особый журнал Совета Министров 29 декабря 1909 года и 5 и 13 января 1910 года. По проектам Устава и штата Императорских Российских университетов. (1910). СПб.: Сенат. тип. (*A special journal of the Council of Ministers on December 29, 1909 and on January 5 and 13, 1910. According to the Statute projects and the staff in the Imperial Russian Universities.* (1910). St. Petersburg: The Senate publishing house).

13. Отзывы начальства учебных заведений о служебных достоинствах и нравственных качествах подведомственных им лиц. ЦДІАК України, ф. 707, оп. 262, спр. 8, 14 арк. (*The heads of educational institutions comments on the service merits and morals of their subordinate persons.* CSHAK of Ukraine, f. 707, descr. 262, case 8, 14 sheets).

14. Университет Святого Владимира в царствование Императора Александра III. 1881–1894. (1900). К.: Тип. Унив-та Св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого (*St. Vladimir's University in the reign of Emperor Alexander III. 1881–1894.* (1900). K.: Publishing house of the University of St. Vladimir N. T. Korchak-Novitskii).

РЕЗЮМЕ

Таможская Ирина. Роль Министерства народного образования в решении кадровых вопросов в университетах Украины дореволюционной эпохи.

В статье отмечена роль Министерства народного образования в содействии увеличению численности приват-доцентов в университетах Украины дореволюционной эпохи. Освещены вопросы законодательного обеспечения работы приват-доцентов. Акцентировано внимание на том, что Министерство народного образования издало ряд циркуляров, уточняющих технологию назначения приват-доцентов, их права и обязанности, а также сферу научно-педагогической деятельности, характер отношений со штатными преподавателями, методы оценки качества преподавания, определение размеров вознаграждения. Подчеркнуто, что Министерство народного образования осуществляло контроль за деятельностью университетов, чтобы избежать конфликтных ситуаций на местах, которые могли бы тормозить рост численности приват-доцентов.

Ключевые слова: Университет Св. Владимира, Харьковский и Новороссийский университеты, Министерство народного образования, кадровые вопросы, приват-доценты.

SUMMARY

Tamozska Iryna. Ministry role of the national education in the solution of personnel matters at the Ukraine University in pre-revolutionary era.

The search of the most effective ways to reform a modern system of the higher education in Ukraine demands consideration of historical practice experience of administrative activity in the Ministry of national education to solve the personnel matters at

Saint Vladimir University, Kharkiv and Novorossiisk Universities in the second half of the XIX – the beginnings of the XX century and its critical judgment.

During research the general scientific (historiographic analysis, synthesis, abstraction, generalization, comparison) and historical and logical methods were used.

The purpose of the article is publicizing a practice of administrative activity in the Ministry of National Education to solve the personnel matters at the pre-revolutionary universities in Ukraine.

In the article the Ministry role of the national education in cooperation to increase the number of private-docents in the universities in Ukraine in a pre-revolutionary era is noted. The questions of legislative job security for private-docents are taken up. The attention is focused on the fact that the Ministry of national education has published a number of circulars, specified the technology of private-docents appointment, their rights and duties and also the sphere of scientific-pedagogical activity, the relations character with regular teachers, methods of teaching quality assessment, the rate of remuneration and others. It is emphasized that the Ministry of national education exercised control of the universities activity in order to avoid the conflict situations at places which could make slow the private-docents growth. It is noted that the Ministry of national education had the right to reduce a term for applicants, in particular private-docents, to occupy the professorial department by the request of faculty or the curator of the educational department. And also to recommend the universities administrative authority to charge freshers-“private-docents” to read only those special courses which are not the part of the general examination requirements, and the skilled private-docents to teach obligatory training courses having vacant departments. The conclusion is drawn that the Ministry of national education considered a private-associate professorship as a source of teaching staff for the universities. It is established that the Ministry of national education held meetings with participation of curators of educational departments, rectors and professors where the topical issues concerning personnel matters at the universities of a pre-revolutionary era were considered.

So, the Ministry of national education with its activity was guided with Charters and circulars, within the powers it coordinated the work of the universities to solve the personnel matters.

Key words: *Saint Vladimir University, Kharkiv and Novorossiisk universities, Ministry of national education, personnel matters, private-docent.*

УДК 378.4:63(477)«194/198»

Лідія Хоменко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-4024-2376

DOI 10.24139/2312-5993/2018.05/360-370

ПІДРУЧНИКИ ТА ПОСІБНИКИ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40-х – 80-ті рр. ХХ ст.)

Мета статті: дослідити, як протягом другої половини 40-х – 80-х рр. ХХ ст. у підручниках і навчальних посібниках з іноземної мови реалізовувався зміст іншомовної освіти у вищих аграрних навчальних закладах України. Методи дослідження: